

GÓRUĞLÍ DÁSTANÍNÍN IZERLTENIW MÁSELELERI

Daniyarova Gulziyra Polatovna
QMU Qaraqalpaq filologiyası hám jurnalistika fakulteti
assistent oqıtıwshısı.
Kurtklicheva Sabrona
QMU, Qaraqalpaq filologiyası hám jurnalistika fakulteti
1–kurs student

Annotaciya: Bul maqalada erte dáwirdegi túrkiy xalıqlarına tiyisli bolǵan Góruǵlı dástanınıń túrkmen hám qaraqalpaq xalıqlarınıń ortasına keńnen tarqalǵanı, eki xalıqtıń ayırmashılıǵı sóz etilgen. Dástanda óz elin sırtqı dushpanlardan, patsha – xanlardıń zulımınan qorgaw hám qońsılás eller arasındaǵı doslıqtı bekkemlew, hayal – qızlardıń aqıllılıǵı, eldi basqarıwı Góruǵlınıń milletler arasındaǵı atamaları keltirilgen.

Gilt sózler: Górdıń balası, túrkmen xalqı, qaraqalpaq xalqı, azerbayjanlar, hayal – qızlar, kórkem súwretlew quralları, Maqtımqulı, baqsılar, qıssaxanlar, milletlerara doslıǵı, biyler, patshalar, Góruǵlınıń shaqabları

«Góruǵlı» dástanı ertede dórep, xalıqlar arasına judá keń taraǵan bahalı dástanlardan bolıp, túrkmen xalq Góroǵı nıń ústi menen ózini takam – taras, etken qul etiwdi qálegen bárshe patshalardıń, biylerdiń basqada jaman pikirdegi adamlardıń qorgawshısı. Xalıqtıń qaharmanı obrazı dóretilgen. «Góruǵlı» xalıq menen baylanıslı, xalıq menen Góruǵlınıń arasını ayırıw múmkin emes. [1]

Al, qaraqalpaqlarda «Góruǵlı» dástanınıń qaraqalpaqsha versiyası basqa tuwısqan xalıqlardıń versiyasına uqsas bolıw menen qatar, olardan mazmunı, obrazları, kórkemlik ózgeshelikleri aytarlıqtay belgilerine iye. Túrkmen ádebiyatınıń biyik sóz iyesi Maqtımqulı óziniń oqıp tawsılmaıtuǵın hár túrli temadaǵı qol jazbalarında «Góruǵlı»ǵa júzlenedi. Xalıq «Góruǵlını» shın kewlinen súyedi. Sol sebepli bul dástannıń nusqaları baqsılar, qıssaxanlar, dástanshılar tárepinen toylarda ullı kúsh menen ayıladı. Házirgi Túrkmenistannıń jerlerinde jıynalǵan dástannıń shaqabları 50–60 jaqınlaydı. Olardıń ishinen 1941–jılı 13 shaqabı Ata Goshudow, redaktori M.Kósáyev tárepinen shıǵarılǵan, 1858–jılı 14 shaqabı kitap etip shıǵarıwǵa tayarlaǵanlar Bayrammuhammet Ahundow [2], N.Kúrráyev, A. Tayımov, redaktori Nagım Ashırovlar boladı.

Al, bul dástan qaraqalpaqlar arasında 1960–jıldan baslap jıynala basladı. «Góruǵlı» dástanı qaraqalpaqlar arasına baqsılar hám qıssaxanlar arqalı taralsa, ekinshiden, qazan, Ufa, Tashkent litoografiyalıq baspaları arqalıda taralıp otırǵan. «Góruǵlı» 15–16 ásirlerde Ázerbayjanlarda sefewiler qarsı «jelalılar» atı menen bolıp ótken qozǵalańǵa trńlestiriledi. Mısalı: 1960–jılı qaytıw bolǵan Armyan tariyxshısı Arekel Tawriz qaldırǵan jazǵılarında jelalılara sárkerdelik etken adamlardıń arasında Kóse Sapardıń atı ayıladı (Kóroǵlınıń — A. B) dóretken kóp qosıqları ashıqlar (aytıwshı–baqsılar) házir de aytadı [3] dep jazǵan Góruǵlınıń haqıyqatdan júda kúshli shayır bolǵanlıǵı, onıń jelalılar háreketiniń dawam etken dáwrinde jasaǵanlıǵını ermeni tájiri Ilyas Mushegyanıń 1721–jılda ermeni elipbiyinde «Kóroǵlınıń qosıqları» atı menen jazıp alǵan qosıqlarında tastısıqlaydı. On ush qosıqtan ibarat bul qoljazba Astrahanda ele salnıp, ol 1954–jılda Yevropada kitap etilip bastırılıp shıǵarılǵan. [4]

«Góruǵlı» dástanınıń ataması ózbekte – «Góruǵlı» qazaqta – «Kóruǵlı», túrkmeninde – «Góruǵlı», azerbayjan, gruzin, armyan, túrk xalıqlarında – «Keroǵlı», «Kuruǵlı» atı menen ataladı. Bunda hár bir xalıqtıń ózgesheliklerine qaray seslik, ritm, rifmalıq aytıw, jazılıw ózgesheligi bolmasa bul atamanıń barlıǵında bir mánistegi bir atama. «Usılay etip, dáslepki hám Orta shıǵıs xalıqlarınıń kópshiligi ushın, tilleriniń ayırmashılıǵına, diniy isenimleri menen mádeniy rawajlanıwlarına qaraǵanda, ulıwma Góruǵlı haqqında dástan Gótuǵlı keń mánisinde xalıq aralıq baylıq (международный достоянием) bolıp esaplanadı» [5] –dep jazǵan belgili ilimpaz V.M.Jirmuniskiy menen X.T. Zarifov.

Al endi, «Góruǵlı» dástanına erterek kewil bólip, erterek jıynawǵa erisken ózbeklerde qırqtan aslam shaqabı, qazaqlarda alpısqa jaqın shaqabı, tájiklerde eliw shaqabı, túrkmenlerde jigirma shaqabı jıynalǵan. Ulıwma alganda, Góruǵlı xalıq idealınan dóregen baslı ájayıp qaharman. Onıń obrazı eldi sırtqı jawlardan aman saqlaw, xanlıqlardıń erkin, Ahad turmısta jasaw, xalıqlar arasındaqı doslıq baylanıstı kúsheytiw kerek ekenligi jónimdegi xalqımızdıń ańsagan ármanınan kelip shıqqan.

Dástan kórkem súwretlew quralları qaharman hám personajlardıń obrazların sheber jasawda kórkem, hizmetin atqarıp, oqıwshılardı ózine tartıp, qızıqtırıp otıradı. Dástannıń qosıq qurılısı jeti – segiz buwınlı, tórt hám bes qatarlı jáne on bir, on eki buwınlı, tórt – bes qatarlı qosıqlardan turadı. Qosıq qatarlarınıń uyqaslarınan erkin, uyqas, gezekli uyqas, aralas uyqasların kóre alamız.

Juwmaqlastırıp aytqanda, «Góruǵlı» dástanı túrkiy xalıqlardıń maqtanıshı. Sonıń ishinde túrkmen xalıq dóretywshiliginiń basqa bir topar shıǵarmalarındaǵıday, «Góruǵlı» dástanında islam dininiń tásiiri kúshli emes. Dástanda dinniń qadaǵan etilgenligi qaharmannıń ózi hám jigitleri tárepinen qaytalanadı. Dástanda qaynasatuǵın hayal– qızlardıń awzı ashılıp turǵanlıǵı jigitler menen arqayın sóylesgenligi, turmısqa shıqqan millet ayırmaǵanlıǵı sóz etiledi. «Góruǵlı» dástanlarınıń qurılısı ápiwayı, waqıyaları túsiniqli, qosıqları dástanlarǵa layıq bolǵan hawazda hińlenip ayıladı qosıq kórinisinde beriledi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Бертельс Э. Литературное прошлое туркменского народа. Совет адебияты. 1944, № 9– 10. – С. 200
2. Baýrammuhammedow Ahundow (Müderresi), 1948– nji ýylda Türkmenistana sygnan Türkmenşähraly syýasy aktiwist. Edebiyatçy alym 1978 – nji ýylda Aşgabatda aradan çykýar.
3. Кёр – оглы. Народный эпос. Еревин. 1941. – С. 29.
4. Брамян Д., Габриелян. Неизданные песни – көр – оглы. Изветиди ССР. Общественные науки. Ереван 1954. № 9. – С. 71–93.
5. Жирмунский В.М, Зарифов Х. Узбекский народный героический эпос. – М. 1947. – 165 .

BUYUK IPAK YO‘LI: O‘ZBEKISTON HUDUDIDAGI SAVDO VA MADANIY ALMASHINUVI

*G'afforova Dilnavoz Almatovna
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Filologiya fakulteti Xorijiy til va adabiyoti yo'nalish
105-guruh talabasi*

Annotatsiya: Maqolada Buyuk Ipak yo‘lining O‘zbekiston hududidagi tarixiy va madaniy ahamiyati yoritilgan. Ushbu yo‘l Sharq va G‘arb o‘rtasidagi savdo, ilm-fan, san‘at va diniy g‘oyalar almashinuvi uchun muhim vosita bo‘lgan. Samarqand, Buxoro va Termiz kabi shaharlarda yuz bergan madaniy yuksalishlar Ipak yo‘li bilan chambarchas bog‘liq. Maqolada, shuningdek, ushbu yo‘lning bugungi kunda tarixiy meros sifatida asrab-avaylanishi va turizm salohiyatining oshirilishi yo‘lidagi sa’y-harakatlar tahlil etiladi. Bu mavzu yoshlarni o‘z tarixiga hurmat bilan qarashga, milliy o‘zligini anglashga undaydi.

Kalit so‘zlar: Buyuk Ipak yo‘li, O‘zbekiston tarixi, madaniy almashinuv, savdo yo‘llari, geosiyosiy markaz, tarixiy meros, turizm, Samarqand, Buxoro, Termiz, madaniy uyg‘onish.

Buyuk Ipak yo‘li — bu qadim dunyo sivilizatsiyalarini birlashtirgan, savdo-sotiq va madaniy aloqalarni rivojlantirgan tarixiy yo‘ldir. U Xitoydan boshlanib, Markaziy Osiyo, O‘rta Sharq va Yevropa orqali o‘tgan. O‘zbekiston hududi ushbu yo‘lning markaziy qismi bo‘lib, ko‘p asrlar davomida Sharq va G‘arb o‘rtasidagi aloqalarning markaziga aylangan.